

ANTAL BALÁZS

A láthatatlan életmű*

Csorba Sándornak, Vlagyimir Szorokinnak és Jorge Luis Borgesnek

Mint minden költőóriásé, úgy Kölcsey Ferenc életműve is két részre osztható: a láthatóra és a láthatatlanra. A láthatót ismerjük jól, nem csak mert kötetekben olvashatjuk, hanem itt Nyíregyházán még különösen azért is, mert legkiválóbb kutatója, Csorba Sándor tanár úr városunkban él, egyetemünk megbecsült professor emeritusa, ki tanárgenerációk sokaságával ismertette és szerettette meg nemzeti imádságunk költőjének egész alkotói világát. Már mint természetesen azt a részét, mely a mondott kötetekben áll, és amely, dacára az eltelt időnek, mai napig is bővül a kritikai kiadáshoz kapcsolódó kutatásokon feltárt újabb meg újabb lappangó közlések közreadása révén. Vagyis azt a felét, amely egyszerű, hétköznapi szavakkal kifejezve: mindenki számára hozzáférhető és olvasható. Azt azonban még a tanár úr is csak beavatott hallgatók szűk körének mesélte el főiskolai kutatószobája mélyén, vagy a költő élőhelyét bemutató tanulmányi kirándulásokon, hogy legalább ugyanakkora corpusszal kell számolni a töredékben, torzóban, befejezetlenül maradt, legkivált pedig az elkezdetlen, így meg sem írt költemények esetében is. Engem az életmű ezen legutóbbi, teljes egészében megíratlan része abban a pillanatban megfogott, amint először hallottam róla, már csak azért is, mert bár minden magyar irodalmárnak kötelessége életében legalább egyszer Kölcseyről írnia, a professor úr munkássága mellett alig is maradt feltáratlan terület a látható életműben. Ellenben a láthatatlannal már jóval kevesebben foglalkoztak. Nem csoda, hiszen teljességgel ismeretlen, vagy akár egyszerűen megíratlan művekről valamivel nehezebb értekezni, mint az ismertekről és a megírtakról. Ám de nem lehetetlen. Jelen dolgozatomban kutatómunkám első fázisáról szeretnék beszámolni a Vidor Fesztivál tisztelt közönségének, mely, mint minden valamirevaló irodalomtudományi dolgozat, a korábbi kutatások összefoglalásával, az eddigi szakirodalom bemutatásával kezdődik – és persze még azok előtt is, a definíciók kérdésével.

Mert hát feltétlenül tisztázásra szorul legelőször is az, hogy mit és mennyiben tekinthetünk megíratlannak Kölcsey életművében? A kérdés első kutatója számtalan érvet felsorakoztatott mellett, hogy láthatatlan életmű nincsen is, Kölcsey még azt is megírta, amit nem – ámde bizonyítékkal végül is egyetlen eggyel sem szolgált. A kérdés eme felvetőjét sajnos név szerint nem ismerjük, alakja elenyészett az irodalomtörténet kétes homályában, csak annyit tudunk róla, hogy Kölcsey 1838-ban

* A következő lapokon a VIDOR Fesztivál keretében 2022. augusztus 30-án, a nyíregyházi Bencs Villában – A Vörös Postakocsi folyóirat s a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle munkatársainak részvételével – rendezett *Mit ér epedő kebel?* című Kölcsey-est paródiái olvashatók.

bekövetkezett halála után nem sokkal kezdte a maga kutatását, és hogy különben polgári foglalkozását tekintve postamester volt. Forrásmunkája ennek következtében nem irodalmi dolgozatnak készült: voltaképpen eredeti célját tekintve felirat, afféle beadvány vagy folyamodvány a korabeli császári posta felső irányítóihoz a célból, hogy a kiépülőfélben lévő szolgáltatás hibáira rámutasson, s változásokat sürgessen az ügymenetben. S mégis: e névtelen Szatmár avagy Bereg vármegyei illetőségű tisztviselő feljegyzései egyszerre irodalom- és éghajlat-történeti jelentőségűek, természetesen a postatörténeti vonatkozások mellett. Munkájában Kölcsey Ferenc esete tulajdonképpen csak illusztráció, mint a környék nevezetes literátusának, egyszersmind országgyűlési követének, buzgó küldeményküldőjének speciális esete, akit munkájában nem egyszer visszavetettek a postaforgalmi körülmények. Közvetetten és keresetlenül arra hívja fel figyelmünket e munka, hogy tetemes elveszett, valahol talán még ma is kallódó irattal kell számolnunk Kölcsey esetében. Ennek megértéséhez igen érzékletesen, nem kevés írói tehetségről tanúskodva eleveníti fel a korabeli szatmári irodalmi élet viszonyait. Előttünk áll a költő, aki egy-egy jelentős művének megírása után úgy áll fel asztala mellől reggel, hogy új poémáját feltétlen azonnal meg kell mutatni barátainak, hogy azok értő véleményét haladéktalanul kikérje. Ámde e barátok az országban szanaszét, Csekétől mind egyiként messze éltek, nem lehetett őket sem üstöllést felkeresni, sem magához rendelni bár egyiküket sem. Ilyesmi soha eszébe sem jutott, a dolgok menete egész más volt. Ilyen körülmények között az azonnal és a haladéktalanul csak amolyan tizenkilencedik századi módon értetődő: Kölcsey lemásolta több példányban kérdéses versezetét, lepecsételt borítékokba zárta azokat, majd amint tudott, felkerekedett Beregszászba, ahol is a Csekéhez legközelebbi posta volt megtalálható, és onnan indította útjukra küldeményeit. Azután hazautazott, és várt. És akkor eltelt egy hónap, vagy kettő, mire kezdtek érkezni a válaszok. Mármost ideális körülmények között. Azonban ilyenek szinte sohasem állottak fenn. Ugyanis a beregszászi postáról nem indítottak lóhalálában futárt a szélrózsa minden irányába Kölcsey Ferenc egynehány levele kedvéért. A mából nézve eléggé el nem ítéltető módon a nagy költő küldeményeit, ugyanúgy, mint akárki máséit, addig varakoztatták, míg egy jó zsákravaló összegyűlt, mert azzal már valóban érdemes volt egy-egy legényt vagy akár kisebb kocsit világgá szalajtani. Anonim postamesterünk, ki egész mestersége nevében hamut szór fejére megvilágító erejű feltáró munkájában, leírja, hogy a reménybeli levelezők sürgős küldemények esetében jobban jártak, ha mindjárt ők maguk megírtak és feladtak egyszerre egy jó zsákra való levelet. Ez még mindig rövidebb ideig tartott, mintha csak vártak és vártak volna mohón epekedve áhított válaszukra – miközben az ő levelük esetleg még útnak sem indult. Tudta ezt Kölcsey Ferenc is, „még hozzá nem másról, mint szerény személyemtől”, sítja meg beadványában bizalmasan e korai, önkénytelen küldeményfilológus, s egy alkalommal neki is feszült, hogy reggelre, indulásra, együtt legyen az egész pakk. Le sem hunyta a szemét, egész éjjel írt szakadatlan, különös tekintettel arra, hogy menetközben rájött, fogalma sincs róla, mennyi levél is tesz ki egy egész zsákot? Barátai véges számban voltak, még végeőbb számban rokonai, szerettei, vérei. Már a kettőnél együttvéve kicsit több ellensége és rosszakarója élt mindenfelé a világon, akiket különben a háta közepére kívánt – most még azoknak is írt bár egy sort csak, hogy pukkadjon meg kend, vagy

valami ilyesmit. Reggelre el is készült, úgy, ahogy legvérmesebb reményeiben sem hitte volna. Munkakedvét serkentette az egész éjjel vigasztalan zuhogó eső, hiszen a zord időjárásban szeretett leginkább bekuckózni a melegbe, és írni. Nem véletlen született a Himnusz sem télidőben. Azonban kivilágosodván az is világos lett, hogy az esőnek azért kár volt örülni: a Csekét körülölelő folyamatok megáradtak, azokon az átkelés lehetetlennek bizonyult, Beregszász egyszerre elérhetetlen messzeségbe került. És nem is csak egynehány órára, napra, avagy hétre: ez volt az a nevezetes alkalom, mikor egy álló évre záródott be Kölcsey Ferenc Csekére postátlanul, mely év különös próbatételeket mért a permanens áradások miatt nem csak órá, de a környék népére is. Az enniváló, a tiszta víz, de még a tűzifa is erősen fogyásnak indult és pótolhatatlannak bizonyult. Kölcsey Ferenc is nekiállt végül ímmel-ámmal a zsáknyi levelet és iratot eltüzelni. Mire Beregszászra végül eljutott egy év múlva, már csak alig pár irat maradt meg az egy éjjel alatt írott rengetegből. A sors különös fintora, hogy e kevés „túlélő” egyike az az azon a nevezetes éjszakán, feldúltan, sőt felajzottan írott recenzió volt, melyet Berzsenyi Dániel verseskötetéről írott meglehetősen dült idegzettel Kölcsey – s mely recenzió, miután a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségébe eljutott és meg is jelentették, ismert következménye az lett, hogy Berzsenyi idegösszeomlással ágyának esett, majd onnan felépülvén élete hátralévő részében verset már alig is írt. Érdekes adalék tehát az irodalomtörténetírás számára, hogy e nagyon nevezetes értekezést, goromba bírálatot talán nem is annyira a niklai remete iránti ellenérzés, mint a korai postai viszonyok miatti indulatkitörés számlájára lehet írni. Vagy legalább épp annyira. Anonim postamesterünket persze nem e küldetési helyükre megérkező és meg is jelenő szövegek érdekelték, hanem azok, amelyek sohasem jutottak el címzettjükhöz. Írásából tudható, hogy a futárok Kölcsey féltő gonddal a postára bízott leveleit nem egyszer elhagyták, máskor felbontották, elolvasták, és továbbadták, persze nem műértőnek, és harsány kacajra fakasztották a pórnépet a csekei rejtélyes, magányos, visszahúzódo úr érthetetlen és összevissza gondolataival. Mikor Kölcsey ezt megneszelte, szándékosan dörgedelmes leveleket írt, melyekben az illetéktelen olvasókat mindenféle tirpák suttyóknak elmondta – jól számított, felbontották és elolvasták azt is. Ám már nem kacagtak. Sőt, éppenhogy a halála előtt oly haragot támasztottak sorai a környékbeliekben, amit aztán koporsóján töltöttek ki – ennek a szomorú történetnek is az elsőrendű oka a korabeli magyar posta, s nem különben az emberi butaság.

Már a szó szoros értelmében vett megíratlan költeményekkel állnak összefüggésben a legújabb idők biofilológiai kutatásai. De mi is az a biofilológia? Nos, ez a többféle terület szolgálatába állítható új és rendkívül merész irányzat a genetika és a humaniorák keresztezéséből született, határmezsgyéken átívelő horizontok bejárására képes, többoldalú kutatói programok igényét is beteljesíteni hivatott tudomány. A dolog biológiai, genetikai része rendkívül egyszerű: tűnt nagyjaink földi maradványaiból kinyert genomok és dns-mintázatok alapján klónokat állítanak elő, melyek testi-szellemi-lelki adottságaik tekintetében mindenben megegyeznek az eredetijükkel. A filológiai része természetesen ennél a puritán orvosgenetikai bravúrnál jóval bonyolultabb: az alanyt rá kell venni, hogy folytassa az esetenként csak évtizedekkel, máskor, másoknál viszont évszázadokkal ezelőtt megszakadt írói munkásságát,

mindközönségesen, hogy írja meg azokat a műveit is, melyek eredetijében, annak sajnálatos halálakor, benne ragadtak. Ehhez meg kell teremteni a megfelelő körülményeket, és ebben rendkívül körültekintően kell eljárni, hiszen az irodalom legjelesebb művelői szinte kivétel nélkül dúlt idegzetű, önértékelésükben bizonytalan, lelkileg ingatag, hogynemondjam, instabil figurák voltak: laboratóriumi körülmények között rekonstruálni kell teljes világukat is, és abban a legkisebb bizonytalanságot sem hagyva kell elhelyezni őket – különben műveik nem lehetnek immár többé hitelesek. Persze a hitelesség mindenféle helyzetben kérdéses a klónok tekintetében, de ezzel a kérdéskörrel az ugyancsak friss vétetésű tudományág, a biofilozófia bioetika ága foglalkozik. A dologhoz hozzátartozik, hogy ekkora horderejű kutatást egy akkora országban, mint a miénk, elsősorban irodalmi kísérletekre fordítani megbocsáthatatlan öncélúság volna – ezért bár az alapötlet irodalmárokhöz köthető, az első kísérletek a biohistoria és a biopolitika tárgykörébe tartoztak: a korábbi korok nagy magyarjai mit kezdenének a mai jóval csekélyebb magyarság szorongatott helyzeteivel? Ezekről azonban semmit sem tudunk, a Mátyás király körüli kutatásokat ugyanis beláthatatlan időre titkosították. Titkosított része éppen Kölcsey Ferenc klónozásának is van, hiszen ne felejtjük, országgyűlési követként a politikához is köze volt, így a sikeres genetikai eljárás után legelőbb a biopolitológus kollégák vetették vizsgálódások alá, és csak a saját kutatásuk lezárultával adták át az irodalomtudósoknak a KF-2 jelzésű egyedtet. Ő azután a fóti filmstúdió egy hermetikusan elzárt részében felépített korhű Cseke-másolat aprólékosan kivitelezett ál-Kölcsey-kúriájában élt. Mivel felesleges sallangokra nem volt idő, a díszletfaluban örökké zord évszakok uralkodtak, hogy a mester mindig kályhája melege mellé húzódva csakis írni akarjon. Ez még rendben is volt, ám de írás után állandóan fel akart kerekedni a beregszászi postához, ami azonban kivitelezhetetlennek bizonyult: a komplett utat, a tizenkilencedik századi országrészt, abban a kisvárost, s még az ottani postát is rekonstruálni már lehetetlen feladatnak tűnt a biofilológusok számára. Hogy egyszerűsítsenek a dolgon, jelen előadás szerény szerzőjének még szerényebb észrevételein elindulva, az anonim postamester feljegyzéseiből merítvén állandó árvizek illúzióját keltették a díszletfalu határain, hogy a KF-2-es egyednek ne legyen kedve utazgatásokhoz. Igen ám, de akkor meg előbb csak „ráült” a kézirataira, utóbb pedig nekifogott, hogy eltűzelje a lapokat, tudván, hogy hamarost nem lesz más fűtenivaló. Végül hosszas tanácskozásokat követően úgy döntöttek a kutatás vezetői, hogy egy határozott huszárvágással mégiscsak belenyúlnak a nehezen kialakított korhű Cseke-képbe, s postahivatalt nyitattak ott. A KF2-es egyedtet nem lehetett könnyen meggyőzni arról, hogy feltétlen szükséges ez egy ekkorika településen – ez a gondos államférfi azonnal azt kezdte firtatni, hogy mindez nem pénzkidobás-s –, s hogy a szolgáltatás ugyanolyan megbízható, mint az elérhetetlen városbéli. Sőt, még annál is jobb, mert itt nem zsákszámra, hanem egyesével is feladhatja a leveleit – azt így is, úgy is haladéktalanul továbbítják annak, akit illet. Felhívom a figyelmüket a szóhasználatra: a kollégák figyeltek rá, hogy ne hazudjanak: annak, akit illet. Végül is a Kölcsey-klón ebben megnyugodott. Azután rendre átadta friss irományait az irodalomtudományi intézet munkatársainak, hogy azok, miután gondosan lemásolják a szöveget, eljuttassák az írásokat a Kazinczy, a Szemere, a Wes-selényi és a többi klónnak, amelyek csak a rendelkezésükre állnak – persze mostanság

már nem az ország távoli szegleteiben, hanem ugyanakkor a filmstúdióknak más-más, a többtől gondosan elszeparált díszletfalujában. Legalábbis az etikus terv ez volt. Ám a gondos számításokba végül is súlyos hiba csúszott. A KF2 jelzésű egyed ugyanis új művek helyett eredetije költeményeinek zürzavaros parafrázisait kezdte előállítani, azokon munkálkodott oly elszántan az álcsekei áltél valós éjszakáiban.

*Isten írd át a magyart
adj néki más sorsot
bár Amerikában pör-
gessen ujján coltot
semmint Európa szívé-
ben küzdjön holtig
s forintja ráromoljon
míg elér a boltig
s otthon úgy érje a tél
gázra se teljen végül
balsors akit régen tép
még az is belekékül*

– írta például. Hosszú ideig tartott kiokumlálni, hogy a korábbi biopolitológiai kutatások számlájára írható ez a súlyos kudarcc: lehetnek bármennyire körütekintőek a biofilológusok a XIX. századi világ életreklétében, ha előttük a politológus kollégák már vázolták a Kölcsey-klónnak a huszonegyedik századi bel- és külpolitikai helyzetet, a világot átszövő intrikákat, nemkülönben az odáig vezető utakat, vagyis dióhéjban a reformkor végétől máig a komplett történelmet, melyet szegény KF2 az eredetijének 1838-ban sajnálatos módon megszakadt, és ma már teljes egészében értelmezhetetlen nemzeti liberális világnézetének kódjain szűrt át. Ennek következtében múlt, jelen és jövő menthetetlenül fel- és összetorlódott benne, művei kép- és fogalomzavarosak lettek, nemkülönben a klasszicista formakultúrától eltávolodva megengedhetetlen engedelményeket tettek az Ady-féle pongyolaságoknak – a fenti idézetben például a *Himnusz* gondosan kidolgozott keresztrímei helyett javarészt félrímeket láthatunk. Egy ideig tartotta még magát az elképzelés, hogy az elszeparált környezetben KF2 világa végülis majd csak helyreáll, ám amikor ez mégsem látszott bekövetkezni, hosszas, a bioetikusok bevonásával folytatott tanácskozások kezdődtek, hogy mi volna most a teendő. A tanácskozáson végül a következő döntéseket hozták: 1. Az élet akkor is élet, ha mesterségesen hozták létre, a használhatatlan klón kivonása fel sem merülhet. Épp ezért a biopolitológusok nem tudhatják meg, mi történt; 2. a kísérleti körülmények méregdrága fenntartása értelmét veszítette, a további laboratóriumi megfigyeléseknek értelme nincs, inkább a PS-2 és az AE-2 jelzésű klónokra kell jobban figyelni. Mindezek után KF2-t a legnagyobb titokban kiengedték a világba, a kutatást pedig berekesztették.

Tisztelt hölgyeim és uraim, e Kölcsey-klón azóta is itt jár közöttünk, hol a bal, hol a jobb szemére vak, de a másikat, az épet továbbra is rajta tartja a világon – nekünk irodalmároknak pedig lassan el kell döntenünk, hogy a látható vagy a láthatatlan élet-

műbe tartoznak-e e minden bizonnyal tőle való, az internet szabad világába felkerült töredékek, mint például az, hogy:

*Isten óvd meg a magyart
az időjárástól
aki rosszat jósol
annak a szeme sem áll jól*

vagy az, hogy:

*Őseinket felhozád
autó helyett lóval
nem kellett törödniük
bezárt benzinkúttal*

esetleg ez a legfrissebb, melyben a keresztírmek is a helyükre kerültek:

*s merre zúgnak tankjai
bombái Putyinnak
Árpád hős magzatjai
laposan sunyítnak*

Vagy, végezetül, akár ez a hosszabb, szomorú önvallomás, mely egyszersmind lesújtó véleményt közöl mind a biofilológusok kutatásairól, mind az enyémekről, másrészt a közelmúltban felröppent Kölcsey Ferenc nemi orientációját illető bizonyos feltételezések ügyében is érezhetően rendet akar vágni:

*Haj de bűneim miatt
gyúlt harag kebledben
s elsújtád villámidat
új költők képében
akik orcátlanul
vélem gúnyolódnak
klónom víziózzák
de verselni nem tudnak*

*Isten áldd meg e Ferit
adj más nevet néki
olyat mely az eredetit
gúnyba nem téríti
nyújts feléje védő kart
ide le e kínba
csakis csajokat akart
aki eztet írta*